

ske plačo določenega visoko izobraženega posameznika njegov donos na investicijo v lastni človeški kapital. A takšno gledanje je mogoče le v specifičnih zgodovinskih pogojih – če se je Drucker leta 1959, v času množičnih zahtev delavcev, rasnih manjšin in žensk po dostopu do izobraževanja kot univerzalne demokratične pravice, še moral skrivati za tehnološkimi determinizmom, je v letu 1984, ko izide *The Economics of Information and Human Capital*, neoliberalna preobrazba univerze v ZDA že več ali manj izvršeno dejstvo. Samo na družbeno-zgodovinski podlagi povečane in intenzivne integracije univerze in raziskovalnega sistema v ekonomijo, o kateri v vmesnem obdobju piše Bell, in hkratne intenzivne državne represije nad delavskimi gibanji v obdobju Reaganovega predsedovanja, je mogoče trditi, da pot do višjih mezd niso denimo stavke ali politični pritisk po egalitarnejši družbeni distribuciji ustvarjene vrednosti, temveč »naložbe vase«.¹⁵

Kot ugotavljajo vsi teoretiki človeškega kapitala, je človeški kapital vseeno posebna vrsta kapitala, ki se od denimo strojev ali industrijske infrastrukture razlikuje po tem, da ga ni mogoče ločiti od njegovega človeškega nosilca. To v praksi pomeni, da uveljavljanje političnih strategij človeškega kapitala pomeni še intenzivnejšo podreditev dela kapitalu – če so bile nekoč kapitalu podrejene le roke in del intelektualnih kapacitet, potreben za učinkovito opravljanje določenih delovnih nalog v določenem časovnem obdobju (osem ur na dan štirideset let med koncem formalnega šolanja in upokojitvijo), se v času neoliberalizma ta obseg »prostorsko« raztegne na celoto intelektualnih, afektivnih in kognitivnih človeških zmogljivosti, medtem ko časovno zdaj obsega tudi ves čas formalnega izobraževanja in velik del prostega časa, v kolikor je ta namenjen »vseživljenjskemu učenju« (in več kot prostega časa namenimo neformalnemu oziroma vseživljenjskemu učenju, boljši naj bi bil naš konkurenčni položaj na trgu delovne sile). Osebni prostor in čas, ki sta bila nekoč kapitalu dostopna le posredno, skozi potrošnjo vsakdanjih izdelkov in množične kulture, postajata vse bolj namenjena neposrednemu večanju produktivnosti delovne sile. Delavec z akumulacijo »človeškega kapitala« ne postane kapitalist in razredni antagonizmi se v družbi znanja ne zmehčajo ali izginejo, temveč se še zaostrijo – »človeški kapitalist« je še bolj kot klasični proletarec delavec v osnovnem kapitalističnem pomenu, še bolj izkoriščen, nadzorovan in discipliniran. Ne le da v »družbi znanja« ali »kognitivnem kapitalizmu« proletariat ne izgine,

¹⁵ »Učiti se zdaj in služiti kasneje je temeljna ideja formacije človeškega kapitala.« (Machlup, 1984: 401) Cf. tudi kritične analize teorije in politike človeškega kapitala v Bowles in Gintis (1975); Livingstone (1997) in Notes & Commentaries (2010).